

Kā saglabāt atvērtu sabiedrību Latvijā?

Valsts pārvalde

Aleksandrs Blūms

Jebkurš liberālisma piekritējs, kurš pēdējā laikā ir sekojis līdzi notikumiem pasaulē un Latvijā noteikti mokas ar depresīvām domām par cilvēces nākotni. Ikdienā ieklausoties liberāli noskaņotās medijas avotus informācijā liktos, ka liela daļa sabiedrības dzīvo sociālo tīklu *filtru burbuļos*, kas aptumšo viņu prātus un neļauj skatīties uz apkārt notiekošo loģiski un objektīvi. Šādi neintelektuāli un naivi cilvēki tad arī iekrīt Donaldā Trampa, Naidžela Farāža, Marinas Lepēnas, populistu, ultranacionāļu un oligarhu varā. Es gan šādam novērojumam nepiekrītu.

Liberālisms, kas pastāv par brīvu un atvērtu sabiedrību, respektējot indivīdu tiesības pašiem pieņemt lēmumus par lietām, kas viņus ietekmē, rietumu pasaules *mainstream* ir parādījis relatīvi nesen. Lielā mērā pateicoties ASV politikai, spēkā augošajai Eiropas Savienībai un līdzīgi domājošiem politiķiem citās rietumu pasaules valstīs, globalizācija un idejas par atvērtu sabiedrību ir progresējušas neticamā ātrumā. Tas, ko mēs šobrīd redzam sabiedrībā, ir indikators tam, ka šāda pasaules kārtība nav risinājusi visas strukturālās sabiedrības problēmas. Rietumu pasaule ir spērusi divus soļus pareizajā virzienā, un šobrīd sper vienu soli atpakaļ. Latvijā šobrīd ir daudzi faktori, kas mums arī draud spert soli atpakaļ. Radikālisms, bēgļu krīze, ekonomiskā stagnācija, pārāk lēni sarūkošā ēnu ekonomika, populisms, aizspriedumība, pesimisms, korupcija, nestabilitāte ES, domstarpības starp latviski runājošajiem un krieviski runājošajiem iedzīvotājiem un ārpolitikas situācija ar Krieviju pārbaudīs mūsu iespēju saglabāt mūsu vērtības un stāties pretim neskaitāmajiem izaicinājumiem.

Manuprāt, lielākā kļūda, ko varam pieļaut, ir uzskatīt cilvēkus savā valstī ar radikāli atšķirīgām vērtību sistēmām par aptumšotiem svešiniekiem, pret kuru viedokļiem ir jācinās ar nomelnojošām metodēm, cenšoties pierādīt, kāpēc nevajadzētu klausīties šajos cilvēkos. Tā vietā es uzskatu, ka mums ir jāmācās no Skandināviem un Kanādiešiem un jāstrādā uz ciešāku sabiedrības kohēziju. Labākais veids kā veidot sabiedrību, kurā cilvēkiem ir augsta uzticība (*social trust*) ir ieviešot inovācijas valsts pārvaldē. Veidojot uzticību valdībai, indivīdi sabiedrībā sāks vairāk uzticēties viens otram. Tikai tādi mēs spēsim attīstīties un stāties pretim globāliem izaicinājumiem.

Lai veicinātu atvērtu sabiedrību ar valsts pārvaldes instrumentiem, es izvirzītu valdībai par prioritāti samazināt ēnu ekonomiku, nodrošināt sabiedrībai kvalitatīvus sabiedriskos pakalpojumus, uzlabot caurredzamību valdībā un nodrošināt, lai, pieņemot jaunus likumprojektus, tiktu domāts par to, kā tie ietekmē visus sabiedrības locekļus (veicinātu *social inclusion*). Pavisam vienkārši!

Bet diemžēl, viss nav tik vienkārši. Cīnīšanās ar ēnu ekonomiku ir bijusi politiska prioritātē kopš (vismaz) 6. Saeimas (1998. gadā). Iekšlietu ministrija ir smagi strādājusi, lai uzlabotu sabiedriskos pakalpojumus, organizācijas, kā Providus, kā arī Eiropas Savienības un OECD uzņemšanas kritēriji ir uzlabojuši caurredzamību valdībā un ievērota *social inclusion* ir pievērsta Nacionālā Attīstības Pāna 2020 Cilvēka Drošumspējas virzienā. Lai gan visas šīs darbības ir un turpina pienest pakāpeniskus uzlabojumus, sabiedrībai ir steidzami nepieciešami risinājumi uzticības veicināšanai institūcijām, kas ir pirmais solis uz atvērtāku sabiedrību Latvijā.

Šobrīd pasaulē, visinovatīvākais darbs sociālajās zinātnēs notiek e-valdības risinājumu izstrādē. Dažādi 'e-governance' risinājumi sniedz iespējas nodrošināt caurredzamību, vienmērīgu valsts pakalpojumu

kvalitāti, kā arī ļauj pilsoņiem dažādos veidos iesaistīties valdības procesos. Manuprāt, atbilde jautājumam kā risināt sabiedrības noslāņošanos, politisko polarizāciju, vispārīgu skepsi, neuzticību valstij un saviem līdzgaitniekiem slēpjas tieši šādos risinājumos. Es minēšu divus piemērus šādiem risinājumiem, nedaudz pieminēšu potenciālās problēmas šādu risinājumu ieviešanā Latvijas kontekstā un nonākšu pie konkurētiem secinājumiem, kā valstij būtu jārikojas tālāk.

Ukrainu, līdzīgi kā citas valstis, kas lielu daļu no iepriekšējā gadsimta ir pavadījušas PSRS sastāvā, kopš neatkarības atgūšanas ir piemēklējušas problēmas ar korupciju dažādos sabiedrības līmeņos. Viena no vispamanāmākām korupcijas izpausmēm ir negodīgie valsts veiktie iepirkumi. Iedzīvotāji, redz, ka politiķi izmanto šos iepirkumus, lai piesavinātos valsts līdzekļus, tādēļ tie neuzticas valstij. Uzņēmēji nespēj konkurēt par valsts iepirkumiem, tādēļ atsakās aktīvi ieguldīt valstī. Šādā sistēmā veikt institucionālas reformas ir sarežģīti, jo visu pie varas esošo cilvēku interesēs ir uzturēt necaurredzamu un korumpētu procesu (skat. Guriev un Treisman "An Informational Theory of the New Authoritarianism"). Ukrainas gadījumā, šo korumpētības ciklu mainīja brīvprātīgo antikorupcijas entuziastu izstrādātā "ProZorro" platforma, kas standartizē un apkopo valsts iepirkumus, un ļauj uzņēmējiem godīgi tajos piedalīties. Šī platforma arī publiski paziņots par iepirkumiem, kuru kritēriji sniedz priekšrocības konkurētiem uzņēmumiem. Ukrainas valdība kopš šīs sistēmas ieviešanas ir veikusi reformas iepirkumu regulācijās, lai nodrošinātu platformai caurredzamu informāciju. Šī informācija, konsekvēnti, ir novedusi pie nepieciešamības valdībai izstrādāt taisnīgākus standartus publisko iepirkumu veikšanai.

Ukrainā šo procesu uzsāka grupa ar brīvprātīgajiem, bet šāda veida risinājumus valstī var implementēt arī *no augšas*. Redzot plašu sistemātisku uzlabojumu pateicoties ProZorro platformai, Moldovas valdība ir nesen noalgojusi šī risinājuma izstrādātājus, lai ieviestu līdzīgu valdības iepirkumu sistēmu Moldovā.

Otrs piemērs e-valdības risinājumiem tēmē tiešā veidā veicināt sabiedrības iesaistīšanos lēmumu pieņemšanas procesos un padarīt valsti demokrātiskāku, izmantojot līdzdalības demokrātijas (participatory democracy) principus.

Lai gan Latvijā šo praksi izmanto reti, pašvaldības un nacionālās valdības visā pasaulē mēdz izsludināt publiskās konsultācijas, kur jebkurš sabiedrības loceklis var izteikt savu viedokli par kādu konkurētu likumprojektu. Tomēr, šādi projekti bieži nenoved pie iecerētā rezultāta, jo uz konsultācijām mēdz atbildēt tikai specifiskas interešu grupas. Padarot atbildes procesu vienkāršāku, palielinās atbildētāju skaits, toties parastu iedzīvotāju iesūtītie viedokļi bieži neņem vērā dažādus saistītus faktorus, piemēram, kopēju pašvaldības/nacionālo budžetu, izvirzītās prioritātes, utt.

Kāda Kanādiešu organizācija ir radījusi "Citizen Budget" interaktīvo platformu, kuru valdības var izmantot, izsludinot konsultācijas. Iedzīvotājiem tiek piedāvāta interaktīva informācija, kuru tie var izmantot, lai pamatotu savu izteikto viedokli. Uz šīs platformas iedzīvotāji var arī sniegt idejas, veikt balsojumus par citām idejām un izteikt savu viedokli par topošiem likumprojektiem. Šādā veidā iesaistoties lēmumu pieņemšanas procesā, sabiedrības locekļi spēj labāk izprast problēmas ar ko ikdienā saskaras viņu līdzgaitnieki, sabiedrība tiek izglītota lēmumu pieņemšanā un lielāka lēmumu pieņemšanas vara tiek nodota tuvāk vēlētājiem.

Šie ir tikai divi piemēri e-valdības risinājumiem, dažādi inovatīvi projekti, kas spētu veicināt sabiedrības saliedētību, uzticību un atvērtību ir guvuši popularitāti daudz kur pasaulē (plašs saraksts ar šādām iniciatīvām pieejams participedia.net), atliek tikai piemeklēt kaut ko Latvijai piemērotu un implementēt šo risinājumu.

Nedaudz iedziļinoties dažādos Latvijā pieņemtos e-risinājumos jāatdzīst, ka līdz šim to panākumi ir lielā mērā bijuši atkarīgi no tā, cik labi šie projekti ir tikuši implementēti. Lielu ERAF finansējumu saņēmušais "latvija.lv" portāls ir diez gan neintuitīvs un ne pārāk veiksmīgi uzrunā politiski atsvešinātus cilvēkus. Lielbritānijas risinājums, "gov.uk" ir labāks, tādēļ, ka iekļauj plašāku klāstu ar valdības pakalpojumiem, kā arī piedāvā informatīvus materiālus par to, kāds ir bijis lēmumu pieņemšanas process šādu pakalpojumu izstrādē.

Latvijā, tomēr, ir arī veiksmīgi e-risinājumu projekti. Viens no tiem ir manabalss.lv, kas piedāvā iedzīvotājiem balsot par dažādām iniciatīvām, par kurām pēc noteikta balsu skaita saņemšanas, lemj valdība. Lai gan projekts nav guvis sevišķi lielu popularitāti, manuprāt, aplikācija "Futbols", kas ļauj iedzīvotājiem izteikt sūdzības par sabiedriskajiem pakalpojumiem ir spēris soli pareizajā virzienā.

Kā apakš tēmu šai esejai es izvēlējos tieši valsts pārvaldi, jo, manuprāt, e-valdības risinājumi ir efektīvi tikai tad, ja tie nozīmīgā mērogā ietekmē politiskos procesus vai mana to, kā notiek lēmumu pieņemšanas process. Manabalss.lv veiksmes pamatā ir nevis tas, ka ir izveidota skaista mājaslapa, bet gan tas, ka pēc 10 000 parakstu saņemšanas, Saeimai ir jāizskata iedzīvotāju ieteiktais. Tādēļ, tieši valsts pārvaldei, nevis sabiedriskajām organizācijām, būtu jāstrādā pie inovatīvu risinājumu ieviešanas, lai labāk uzrunātu sabiedrību un iesaistītu to politiskajos procesos.

Es ieteiktu izveidot īpašu Ministru Kabineta e-valdības Inovāciju nodaļu, kas sistemātiski veidotu un uzturētu projektus, kas uzlabotu caurredzamību valstī, ļautu indivīdiem piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā un veicinātu konstruktīvu sabiedrības attieksmi. Sabiedrība, kurā iedzīvotāji ir atvērti, uzticas valstij un viens otram, ir daudz labāk pozicionēta risināt problēmas gan savā valstī, gan attiecībā uz ārpolitiku, nekā valsts kurā katrs cīnās par savām interesēm un iedzīvotāji nedomā par kolektīvā labuma gūšanu. Un galvenais ir atcerēties, ka lai šādi vai jebkādi citi inovatīvi risinājumi sasniegtu vēlamu rezultātu, ir jāiesaista visa sabiedrība, tai skaitā atsvešināti, citādi domājoši iedzīvotāji.